

Μνήμων

Τόμ. 26 (2004)

Μαρία Χριστίνα Χατζηϊωάννου, Οικογενειακή στρατηγική και εμπορικός ανταγωνισμός. Ο οίκος Γερούση τον 19ο αιώνα

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.845](https://doi.org/10.12681/mnimon.845)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Κ. (2004). Μαρία Χριστίνα Χατζηϊωάννου, Οικογενειακή στρατηγική και εμπορικός ανταγωνισμός. Ο οίκος Γερούση τον 19ο αιώνα. *Μνήμων*, 26, 262–264. <https://doi.org/10.12681/mnimon.845>

νά υπερασπίσει την απόφασή του και νά αντικρούσει τὰ ἐπιχειρήματα τῆς Βρετανικῆς Κυβέρνησης γιὰ τὴν ἀνάκλησή του, μιὰ βιογραφία γι' αὐτόν (1972), καὶ 2-3 ἀκόμη παραπομπές σὲ ἄλλες πηγές, ὁδηγοῦν σὲ μιὰ εὐνόητη καὶ ἐμπεριστατωμένη εἰκόνα τῆς ναυμαχίας καὶ τοῦ ἀντίκτυπου ποῦ εἶχε στὴν Ἐπανάσταση καθῶς καὶ στοὺς πρωταγωνιστές της. Κάπως ἔτσι χειρίζεται ὁ συγγραφέας καὶ τὰ ὑπόλοιπα κεφάλαια τοῦ βιβλίου του καί, ὅπως ἤδη

ἀνέφερα, τὸ ἀποτέλεσμα γιὰ τὸ μὴ εἰδικὸ ἀναγνώστη δὲν εἶναι ἀμελητέο. Παραμένει ὅμως τὸ πρόβλημα τοῦ κατὰ πόσον ἓνα εὐληπτο, καλῶν προθέσεων καὶ ἐνδιαφέρον βιβλίο γιὰ τὸ 1821, τὸ ὁποῖο ὅμως δὲν ἐνσωματώνει ὅσα ἡ ἑλληνικὴ κυρίως ἱστοριογραφία πρότεινε γιὰ μιὰ νέα προσέγγισή του, θὰ μπορούσε, μεταφραζόμενο στὰ ἑλληνικά, νὰ ξεπεράσει τὰ ὅρια μιᾶς καλῆς ἐνημέρωσης καὶ νὰ συμβάλει στὴν ἄρση κάποιων γερὰ ἐδραιωμένων στερεοτύπων.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ

Μαρία Χριστίνα Χατζηϊωάννου, Οικογενειακή στρατηγική και εμπορικός ανταγωνισμός. Ο οίκος Γερούση τον 19ο αιώνα, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2003, 324 σ.

Ὅσο περνοῦν τα χρόνια καὶ παρατηρεῖται μια περισσότερο ἢ λιγότερο δυναμικὴ καὶ συνειδητὴ μετακίνηση τοῦ ερευνητικοῦ ενδιαφέροντος των ἱστορικῶν σὲ εποχές νεότερες καὶ πιο κοντινές στο σήμερα, ἡ δημοσίευση ἐργασιῶν με θέμα παλαιότερες περιόδους καὶ κυρίως ἐργασιῶν που βλέπουν με νέα ματιὰ παλιὰ καὶ δουλεμένα θέματα εἶναι σίγουρα καὶ ευχάριστη καὶ ιδιαίτερα αἰσιόδοξη εξέλιξη γιὰ τὸ μέλλον τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης γενικότερα. Το ἔργο τῆς Μαρίας-Χριστίνας Χατζηϊωάννου *Οικογενειακή στρατηγική και εμπορικός ανταγωνισμός. Ο οίκος Γερούση τον 19ο αιώνα* ἀποτελεῖ μιὰ νέα ἐκδοχὴ τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς τὴν ὁποία εἶχε ἐκπονήσει τὸ 1989 στο Πανεπιστήμιο Αθηνῶν. Το συγκεκριμένο ἔργο ἀποτελεῖ μιὰ σαφῶς βελτιωμένη ἐκδοχὴ τῆς ἐργασίας ἐκείνης, με πολὺ πιο συγκροτημένο λόγο καὶ ἐνταγμένη πλέον στα πλαίσια τῆς ἱστορίας των ἐπιχειρήσεων (business history). Ἐνῶ στο ἐξωτερικὸ ἔχουν γίνῃ σημαντικὲς μελέτες που ἐντάσσονται στο πεδίο αὐτό, στον ἐλλαδικὸ χώρο ἀντίστοιχες προσπάθειες εἶναι μᾶλλον ἀποσπασματικές. Ἡ Χατζηϊωάννου ἀπὸ τις πρώτες σελίδες τοῦ ἔργου τῆς καταγράφει τις νεότερες ἀλλὰ καὶ τις παλιότερες κατευθύνσεις τῆς ἱστορικῆς ἐ-

ρευνας ἀναφορικὰ με τὸ συγκεκριμένο κλάδο καὶ παραθέτει μιὰ ικανοποιητικὴ εἰκόνα των ἐργασιῶν που τον συγκρότησαν. Οἱ βιβλιογραφικὲς τῆς ἀναφορὲς σαφῶς μποροῦν νὰ ἀποτελέσουν μιὰ ἀφετηρία γιὰ ὁποῖον ἐνδιαφερθεῖ νὰ μελετήσῃ συγκεκριμένες καὶ διακεκριμένες μελέτες τῆς ἱστορίας των ἐπιχειρήσεων. Παράλληλα καταγράφει τὰ κενὰ που παρουσιάζει ἡ ἑλληνικὴ ἱστοριογραφία, τις ἀδυναμίες που οφείλονται στὶς υπάρχουσες πηγές καὶ σκιαγραφεῖ με ἀδρές γραμμὲς τὴν ἱστορία τῆς ἱστορίας των ἐπιχειρήσεων ὅπως ἔχει ἐξελιχθεῖ στὴν Ελλάδα. Σημειώνει τὴν ἀποσπασματικὴ καὶ μονόπλευρη—ἐν πολλοίς—ἀνάπτυξη τῆς οικονομικῆς ἱστορίας τοῦ 18ου καὶ των ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰ. στον ἐλλαδικὸ χώρο καὶ τὴ μελέτη ἀτομικῶν καὶ οικογενειακῶν ἐπιχειρήσεων ἀλλὰ καὶ ευρύτερων οικονομικῶν συνόλων, ὡς αὐτοτελῶν μονάδων που δὲν ἐντάσσονται ἄμεσα στο οικονομικὸ καὶ πολιτικὸ περιβάλλον τους. Διατυπώνει συγκεκριμένη μεθοδολογικὴ προσέγγιση προκειμένου τὸ εγχεῖρημα νὰ ἀποβῇ ἐπιτυχές. Εἰδικότερα ἀναφέρει ὅτι «ἡ οικογενειακὴ ἐπιχειρηματικὴ στρατηγικὴ μπορεῖ νὰ γίνῃ βαθύτερα κατανοητὴ, ἀν ἐξεταστῇ στο ἐπίπεδο τοῦ μικροῦ γεωγραφικοῦ διαμερίσματος (επαρ-

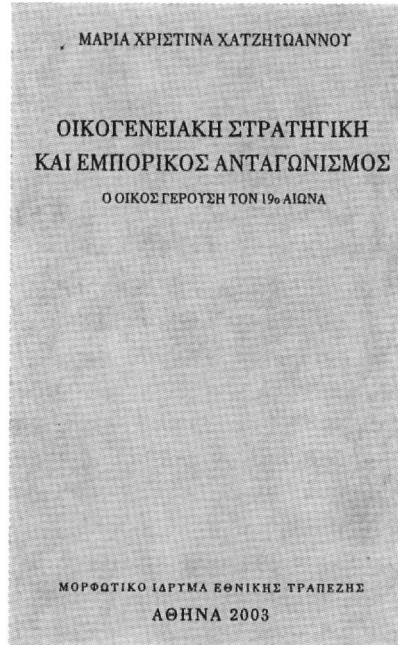
χία ή κοινότητα) — επισημάνσεις που δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στα τοπικά χαρακτηριστικά της αγοράς και στη διαμόρφωση μιας τοπικής κουλτούρας, από όπου προκύπτουν τα δίκτυα εμπιστοσύνης και χρηματοδότησης, αποτέλεσμα οικονομικής και κοινωνικής αλληλεξάρτησης». Με άλλα λόγια προτείνει τη μελέτη της επιχείρησης ως αναπόσπαστου μέλους της κοινωνίας και της οικονομίας μέσα στην οποία αυτή δραστηριοποιείται. Θεωρεί ότι πρόχειη η κατανόηση των τοπικών μηχανισμών λειτουργίας της αγοράς καθώς και ο προσδιορισμός των προσωπικών επιλογών και του ρόλου των προσωπικών διασυνδέσεων στις επιχειρηματικές πρωτοβουλίες.

Αποδίδει την περιορισμένη ανάπτυξη της ελληνικής οικονομικής ιστορίας αυτής της περιόδου εν μέρει στην «έλλειψη τυπικών χαρακτηριστικών στον ελληνικό εμπορικό κόσμο του 18ου ακόμη και του 19ου αιώνα». Ίσως όμως η απουσία συγκριτικών μελετών διαφορετικών περιπτώσεων επιχειρηματιών και των επιχειρήσεών τους να μην έχει επιτρέψει τη συγκρότηση μιας τυπολογίας και κατά συνέπεια να αποτελέι ένα διαρκές ζητούμενο της έρευνας.

Μέσα από το έργο της Χατζηγιωάννου έχουμε τη δυνατότητα να επανεκτιμήσουμε την αξία μικρών αρχειακών ενοτήτων, αρχείων επιχειρήσεων και εμπορικών, και όχι μόνο, οικογενειών. Επιβεβαιώνοντας και το παλιότερο ενδιαφέρον της για την μικροϊστορία, όπως είχε διαφανεί μέσα από τα άρθρα της,¹ η ανάλυση του αρχειακού υλικού παρακολουθεί τις μεθοδολογικές αρχές που έχει ήδη θέσει στην αρχή του βιβλίου. Η συνδυασμένη ανάγνωση αρχειακών πηγών που αφορούν τις τρεις διαφορετικές γεωγραφικές ενότητες στις οποίες δραστηριοποιείται η συγκεκριμένη οικογενειακή επιχείρηση επιτρέπει να διαφανούν

τα εμπορικά δίκτυα της εποχής, όπως επίσης οι εμπορικές και οικογενειακές πρακτικές και οι προσωπικές επιχειρηματικές στρατηγικές.

Το έργο αναλύει και παρουσιάζει την επιχειρηματική δραστηριότητα της οικογένειας Γερούση που απλώνεται στο χώρο της ανατολικής Μεσογείου, καθώς συνδέει την Τερζέστη με τη Σύρο, τη Σμύρνη και

τέλος την Πάτρα στα χρόνια της ίδρυσης του ελληνικού κράτους. Αποτελεί με άλλα λόγια χαρακτηριστικό παράδειγμα οικογενειακής επιχειρηματικής πρακτικής των αρχών του 19ου αιώνα που ασχολείται με εισαγωγές, εξαγωγές και μεσιτείες.

Κάθε γεωγραφική ενότητα, στην οποία εκτυλίσσεται και μία διαφορετική φάση της επιχειρηματικής ζωής της οικογένειας, έχει τη δική της βιβλιογραφική και αρχειακή αυτοτέλεια. Η μελέτη της παρουσίας της οικογένειας Γερούση στη Σμύρνη καταδεικνύει τις δυσκολίες που παρουσίαζε το συγκεκριμένο λιμάνι για τους μικρεμπόρους, την έλλειψη ρευστού χρήματος που παρατηρούνταν συχνά στο χώρο της Οθωμανι-

1. Βλ. Μαρία-Χριστίνα Χατζηγιωάννου, «Από την πλευρά της μικροϊστορίας», *Τα Ιστορικά* 9 (1988) 375-380 και της ίδιας, «Μικροϊστορικές αναζητήσεις», *Μνήμων* 20 (1998) 155.

κής Αυτοκρατορίας καθώς και τις ιδιαίτερες διασυνδέσεις που έπρεπε να έχει ο κάθε έμπορος προκειμένου να μπορέσει να επιβιώσει οικονομικά σε ένα ιδιαίτερα απαιτητικό και ανταγωνιστικό περιβάλλον. Η μελέτη της επιχειρηματικής παρουσίας της Τεργέστης στη συνέχεια αναδεικνύει τις εκεί δυσκολίες και τις ιδιαίτερες απαιτήσεις του τόπου αυτού. Η παρακολούθηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας στη Σύρο αναδεικνύει τα προβλήματα που παρουσίαζε μια νέα πόλη —η Ερμούπολη— μέσα σε ένα καινούργιο κράτος —το ελληνικό— για το εμπόριο και την επιχειρηματικότητα παρά τον δυναμισμό και τις ευκαιρίες για πλουτισμό που παρουσίαζε. Μέσα από την ανάλυση των οικονομικών παραγόντων που επικρατούσαν σε κάθε περιοχή γίνεται φανερή η σημασία των προσωπικών ικανοτήτων που έπρεπε να διαθέτει ο κάθε έμπορος προκειμένου να ανταπεξέλθει στις εκάστοτε ιδιαιτερότητες του τόπου αλλά και τον ρόλο που οι προσωπικές επιλογές έπαιζαν στην πορεία μιας οικογενειακής επιχείρησης σε συνδυασμό με τις οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις της περιοχής.

Η ανάλυση των επιχειρηματικών επιλογών καταδεικνύει τις διαφορετικές τακτικές που εφάρμοζαν οι έμποροι ανάλογα με τον τόπο της εμπορικής δράσης, καθώς και τις πρακτικές εμπορίας, το είδος των συνεργασιών, το είδος των εμπορευμάτων που διακινούσαν και τις χρηματοπιστωτικές πρακτικές που ακολουθούσαν εκμεταλλευόμενοι κάθε φορά τις ευκαιρίες που τους προσφέρονταν. Ταυτόχρονα με τις παραθέσεις αποσπασμάτων από τις επιστολές καταγράφεται και ο ψυχισμός του εμπόρου που ερχόταν αντιμέτωπος με δυσκολίες ή με ευκαιρίες και έπρεπε να λάβει τη σωστή απόφαση την κατάλληλη στιγμή.

Στο τελευταίο τμήμα του έργου παρουσιάζεται η επιλογή του τελευταίου τόπου

εγκατάστασης, της Πάτρας, ενώ αναλύονται οι νέες επιχειρηματικές τους δραστηριότητες. Και πάλι σκιαγραφούνται με αδρό τρόπο οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων και οι συνέπειες που αυτές είχαν. Η νέα επιλογή συνεπαγόταν μια σειρά από ανακατατάξεις στον χώρο και τον τρόπο της επιχειρηματικής δράσης, γεγονός που επιβαλλόταν από τις προσωπικές ικανότητες αλλά και επιθυμίες. Επαναλαμβάνοντας πρακτικές των ανερχόμενων εμπορικών στρωμάτων της εποχής η οικονομική τους επιτυχία επιβεβαιωνόταν μέσα από την απόκτηση εγγείου ιδιοκτησίας. Με τον τρόπο αυτό συμπληρώνεται η εικόνα της νοοτροπιακής συμπεριφοράς των συγκεκριμένων ατόμων που με τον τρόπο αυτό μετατρέπονται σε εκπροσώπους μιας ολόκληρης γενιάς αλλά και μιας συγκεκριμένης επαγγελματικής κατηγορίας.

Οι επιλογές της Χατζηγιωάννου στο έργο αυτό είναι σαφείς. Πρόκειται για μια δουλειά οικονομικής ιστορίας και ιστορίας της επιχειρηματικότητας. Με βάση τα ενδιαφέροντά της η αλληλογραφία λειτουργεί συμπληρωματικά προς τα ποσοτικά δεδομένα που της προσφέρει το αρχείο. Έτσι, ενώ σημειώνει τις ενδοοικογενειακές προστριβές και τις ατομικές διαφωνίες, δεν τις αναλύει πέρα από το πλαίσιο που επιβάλλει η παρακολούθηση της ιστορίας της επιχείρησης. Η σφιχτή δομή του κειμένου δεν αφήνει περιθώρια για ανάδειξη της γυναικείας παρουσίας και του ρόλου της στην οικογενειακή ιστορία. Ενδεχομένως μία διαφορετική ανάγνωση του ίδιου αρχειακού υλικού θα αναδείκνυε διαφορετικής έντασης και ποιότητας νοοτροπιακά δεδομένα. Αυτός όμως είναι και ο ρόλος του ιστορικού, να δαμάζει το υλικό ώστε να αντλεί τις απαντήσεις που τον ενδιαφέρουν. Έτσι η συγκεκριμένη παρατήρηση απλά υπογραμμίζει το επιτυχημένο αποτέλεσμα που παρουσιάζει το έργο της Χατζηγιωάννου.

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ